

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA GÖZƏLLƏRİN TƏRİFİ

DEFINITION OF BEAUTIES IN THE CREATIVITY OF ASHUG ALASGAR

ВОСХВАЛЕНИЕ КРАСАВИЦ В ТВОРЧЕСТВЕ АШЫГА АЛЕСКЕРА

Vüsal ABİYEV

AMEA Folklor İnstitutu

v.abiyev@mail.ru

Summary

Ashug Alasgar is the only master ashug who has never been able to reach the peak of ashug art before or after him. His poetry is rich in wisdom and reminders. Its naturalness and simplicity caused these poetic examples spreading from hand to hand. In the works of Ashug Alasgar, beauties are praised not only for their outward beauty and clothes, but also for their inner world and good morals. He is a poet of beauty, who glorifies beauty as a beautiful face, a beautiful character, a source of inspiration and joy.

Key words: Ashug Alasgar, beautiful, definition of beauties, national costume, good morals, a good character

Резюме

Ашыг Алескер, являлся единственным признанным мастером ашыгом, до или после которого ни один народный мастер не смог подняться до той вершины, которую он достиг в ашыгском искусстве. Его поэзия богата мудростью и назиданием. Благодаря естественности его произведений и простоты народной речи в них, эти поэтические образцы передавались повсюду из уст в уста. В творчестве Ашыга Алескера красавицы восхваляются не только за их внешнюю красоту, одежду, но и за их внутренний мир, за прекрасную нравственность. Он певец красоты и воспекает красоту как красивое лицо, прекрасный характер человека, которые вдохновляя людей доставляет им радость.

Ключевые слова: Ашыг Алескер, красавица, воспевание красавиц, национальная одежда, высокая нравственность, прекрасный характер

Aşiq Ələsgərin yaradıcılığında gözəllərin tərifı xüsusi yer tutur. Bunu onun gözəllərin vəsfi ilə bağlı qoşma və divaniləri də təsdiq edir. Bu poetik örnəklərdə tərif edilən, vəsif olunan gözəllərin adları, onların boy-buxununun təsviri, həm geyimləri, həm də bu gözəllərin ağıl-kamal yiyələri olmaları yığcam detallarla da olsa əks olunub. Yəni Aşiq Ələsgər təkcə onları zahiri görünüşlərinə, əlamətlərinə görə

deyil, daxili aləminə görə də tərifləyir. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında insan gözəlliklərinin tərənnümü xüsusi yer tutur. İstər qadın olsun, istərsə kişi, aşığın təriflədiyi insanların tərifəlayiq cəhəti onların gözəlliyidir, əxlaqıdır” (Ələsgər İ., 1999: 127). Bu el sənətkarına görə gözəl həm sifətcə gözəl, boy-buxun sahibi olmaqla bərabər, həm də gözəl əxlaqlı olmalıdır. Aşıq deyir:

Hər yetən gözələ “gözəl” demərəm,
Gözəldə gərəkdi işvə-naz ola.
Buxağından ətri-bənövşə gələ,
Qoynu gülşən ola, bahar, yaz ola.

Nə uzun, nə gödək, münasib gərək,
Ağzı, burnu nazik, dodaq kip gərək.
Əndam büllur, bədən güldən saf gərək,
Bəxtin vura, bu nişanda qız ola (Aşıq Ələsgər, 2003: 117).

Gördüyümüz kimi, burada gözəlin işvə-nazlı olması, gözəlliyi ilə cazibədar olması, ortaboy, gül kimi zərif və saflığı yüksək dəyərləndirilir. “Odur ki, ustad aşıq “gözəllik nəğməkarı”, “humanist ideyaların carçısı” da adlandırılmışdır” (Nəbiyev B., 1976: 143). Təbii ki, Aşıq Ələsgər ədəbi irsində gözəllərin ədəb-ərkanına, ağına, dərrakəsinə, ağıllı, ədəbli olmasına da xüsusi diqqət verilməsidir. Bunu ustad aşığın “Gəlin” adlı divanisində də görə bilərik:

İnanmıram kamalına
Həkim-i-loğman yetişə;
Bəlkə səndən əlac ola,
Xəstəyə dərman yetişə;
Mərifətdə, qanacaqda
Hanı, sana can yetişə;
Kənar gəz seyraqubdan,
Qoyma ki böhtan yetişə;
Amandı, uyma sara,

Tərlənin sonası, gəlin! (Aşıq Ələsgər, 2003: 198).

Müəllifin haqqında söz açdığımız şeirləri onların zahiri gözəlliyini müxtəlif bənzətmələrlə, özünəməxsus məcazlarla verməklə bərabər, hər gözəlin milli geyimlərini, özünəməxsusluğunu xüsusi deyim və ifadələrlə elə göstərir ki, sanki həmin gözəlin portretini gözümüz önündə canlandırır. Bu, gözəl xasiyyətini göstərən cəhətlər də bəhs olunan qızın, gəlinin portretinin yadda qalmasında, yaddaşa həkk olunmasında böyük rol oynayır. Bu bənzətmələri, məcazları daha yaxşı dəqiqləşdirmək üçün bir neçə nümunəyə nəzər salaq:

Dodağın qönçədi, dişlərin sədəf,
Qaşların qüdrətdən qara, Bəyistan!
Gəl elə süzdürmə ala gözləri,
Vurma ürəyimə yara, Bəyistan! (Aşiq Ələsgər, 2003: 39).

Adı Tər lan, özü tər lan balası,
Cilvələ nib tər lan tavarı kimi.
Üzün görən xəstə düşər müttəsil,
Tutuncun növrəstə nübarı kimi.

Qabaq ayna, çəkilibdi varağa,
Dodaq qaymaq, gül yapışıb yanağa.
Dolanır gözləri canlar almağa,
Şölə salır xanlıq fənarı kimi (Aşiq Ələsgər, 2003: 85).

Camalın görəndə aya bənzəyir,
Sallanışın Züleyxaya bənzəyir.
Qabaq ayna, qaşın yaya bənzəyir,
Qiymət çoxdu ola gözə, Müşgünaz (Aşiq Ələsgər, 2003: 97).

Sərv kimi sığal verib anası,
Guşunda güşvara, qızıl tanası.
Bağçalar bülbülü, göllər sonası,
Dağların ceyranı, maralı Xurşid (Aşiq Ələsgər, 2003: 79).

Tovuz kimi qalxdın çeşmə başından,
Cəmi gözəllərin gözəli Güllü!
Almadı yanağın, büllur buxağın,
Dodaqların meyli, məzəli, Güllü! (Aşiq Ələsgər, 2003: 77).

Bu örnəklərdən göründüyü kimi, Aşiq Ələsgər vəsf etdiyi hər bir gözəli fərqli, amma yaddaqalan cizgi və rənglərlə, bənzətmələrlə gözlərimiz önündə canlandırır. Birinci örnəkdə Bəyistan adlı gözəl dodağı qönçə, dişləri sədəf, qaşları qara; ikinci şeir parçasında təsvir olunan şəxs dodağı qaymaq, yanaqları gül kimi, gözləri xanlıq fanarı kimi şölə saçan; üçüncüdə camalı aya, sallanışı Züleyxaya, qaş yaya bənzəyən ala gözəl xanım; dördüncüdə təsvir olunan Xurşid qulağı sırğalı, bağçalar bülbülü, göllər sonası, dağların ceyranı, maralı; axırıncı alma yanaqlı, büllur buxaqlı, dodaqları meyli, məzəli kimi təsvir olunmuşlar. Bununla bərabər, birinci nümunədəki xanım ala gözlərini sürdürəndə canlar alırsa, axırıncı örnəkdəki gözəl cəmi gözəllərin gözəlidir. Yəni Aşiq Ələsgər hər bir gözəli yaddaqalan təsvirlərlə xalqa təqdim etməyi bacarır. İ.Ələsgər yazır: “Gözəllikdən

zövq almaq, onu vəsf edərəkən Aşıq Ələsgərin ömrünün istər gənclik illərinə, istər də müdrik çağlarına eyni dərəcədə aiddir” (Ələsgər İ., 2003: 16). Aşıq Ələsgərin gözəllərin vəsfi ilə bağlı şeirlərinin birində (“Gözəllər”) onların sayı barədə məlumat verilməsə də bir neçəsinin adı çəkilir, hərəsinə uyğun bir bənzətmə verilir. Bunu yaxşı təsvir etmək üçün həmin poetik örnəyin bir hissəsinə baxaq:

Minəş Günə bənzər, Əsli bir aya,
Şəms olub aləmə salıbdı saya.
İncitmərəm, qəsəm olsun Xudaya,
Qədəm bassa gözüm üstə gözəllər.

Sizi gördüm, çaşdı aqlım, kamalım,
Güclüyə qurbandı dövlətim, malım.
Olmayaydı bir qocalıq, bir ölüm,
Yaşayaydı bu həsrətdə gözəllər.

Pərzad maləkədi, Gövhər bir xanım,
Görən kimi getdi dinim-imanım.
Yazıq Ələsgərəm, sərgərdan canım,
Qurban sizin kimi dosta, gözəllər! (Aşıq Ələsgər, 2003: 202)

Burada beş gözəlin adı çəkilir, müəllif gözəllik aşığı və vurğunu olduğuna görə gözəllərə əbədi həyat, qocalmamaq, ölməmək arzusunu dilə gətirir, çünki gözəllik insana ruh, fərəh bəxş edir, adamı yaşamağa səsləyir.

Aşıq Ələsgərin gözəllərin tərifinə dair şeirlərinin birində təqdir olunan gözəlin sevgilisinin özünə bab olduğunu böyük sevgiyə əks etdirib. Aşıq Ələsgərə görə, bu gözəl gözəllər içində bir ayrı gözəldisə, onun yarı da cavanlar arasında sayılıb-seçiləndir. Aşıq deyir:

Şükür haqqa, Xudam yazıb,
Tərlanı tərlana, gözəl!
Mehdi kimi ölkəmizdə
Yoxdu oğlan, Xırdaca qız (Aşıq Ələsgər, 2003: 204).

Aşıq Ələsgərin “Şapəri” adlı divanisi iki cəhəti ilə o biri şeirlərdən fərqlənir, yəni həm sifəti rəssam dəqiqliyi ilə təsvir olunur, həm də bu gözəllər gözəlinin Göyçədən olduğu göstərilir:

Gəlməyib heç gözələ
Bu dünyada belə nişan;
Zülf bulud, qabaq ayna,
Qaşların tağı kaman;
Burun püstə, dodaq qaymaq,

Ağ buxaq, qönçə dəhan;
Hüsnünün zərrəsinin
Gördü aşiq, tapdı iman;
Sənə nə bəşər deyilər,
Nə də insan, Şapəri! (Aşiq Ələsgər, 2003: 220).

Həm də müəllifin gözəllərin vəsfinə dair şeirlərini təxmini olaraq iki yerə bölmək olar: adları məlum olan gözəllər, anonim xanımlar (adı bəlli olmayanlar). Bunu təxmini həm qoşmalarda, həm də divanilərdə görmək mümkündür. Yəni “Bəyistan”, “Güləndam”, “Güllü”, “Xurşid”, “Tərən”, “Telli” qoşmaları ilə bərabər “Qaşların”, “Qırmızı” kimi şeirlərdə təriflənən gözəlin adı çəkilmir. Təbii ki, divanilərdə də belədir, yəni “Giləyə”, “Həcər”, “Mələk”, “Şapəri” kimi divanilərdə adlar məlumdur, lakin digər şeirlərdə (“Gəlin”, “Gözələ”, Xırdaca qız”, “Molades”, “Nədi”) gözəllərin adları anonim kimi verilib.

İstər bu bəhs etdiyimiz qoşmalarda, istərsə də divanilərdə ancaq Aşiq Ələsgərə xas yeni ifadələr, deyimlər adamı cəzb edir. Bunlar barədə bir neçə örnək verməyi məqbul hesab edirik:

Camalın şöləsi nuri-təcəlla,
Görsə şəfa tapar xəstə, gözəllər (Aşiq Ələsgər, 2003: 75).

Tərsa üzün görsə tez gələr dinə,
Alim görsə gedər saz alı, Güllü (Aşiq Ələsgər, 2003: 77).

Qeyd edək ki, təriflənən bu gözəllər, qızlar-gəlinlər təkcə aşığın doğulub, boya-başa yetdiyi Göyçənin gözəlləri deyildir, Aşiq Ələsgər hara gedibse, orda gördüyü gözəl xanımlara tərif deyib, onların gözəlliyini təqdir edib. Çünki aşiq gözəlliyin, təbiət gözəlliklərinin, gözəl işlərin vurğunudur. Həm də boş yerə deməyiblər ki, “Aşiq gördüyünü çağırar”. Aşiq Ələsgər də ona rast gələn, rastlanan gözəlləri mədh edib. Bu şeirlər o qədər sadə, anlaşılıqlı, xalqın ruhuna uyğundur ki, bu el sənətkarının həmin şeirləri sanki el-obaya ünvanlanmış alqışlar, dualardır. Bunlarda insanlığa minnətdarlıq və səmimiyyət duyulur. “Ələsgər şeirinin belə sürətlə yayıla bilməsi onun dil və üslub sadəliyinin, ifadə gözəlliyinin sayəsində mümkün olmuşdur” (Təhmasib M.H., 1971).

Aşiq Ələsgərin gözəllərin, qız-gəlinlərin vəsfi ilə bağlı şeirlərinin dillər əzbəri olub xalq içində geniş yayılması bu poetik örnəklərin özünəməxsusluğudur. Bu da el sənətkarının gözəllərin milli geyimləri ilə, nəcib cəhətləri ilə təqdimatının nəticəsidir. Çünki Aşiq Ələsgər böyük hikmət sahibi və kərəmət yiyəsidir, halallığı, doğru yolu, xoş

rəftarı təqdir edəndir. Yəni haqqında danışdığımız şeirlərdə də gözəllərin ağıllı, kamallı, nəcib olması yığcam boyalarla göstərilir, sanki bununla el sənətkarı demək istəyir ki, hər bir gözəlin gözəl olması əsas şərt deyil, onun qəlbinin də gözəl olması vacibdir ki, bu insan gözəlliyi bütövləşib tam olsun. Ağılı, kamalı olmayan gözələ gözəl demək qəbahətdir, çünki insanı zینətləndirən onun ağılı, kamalı, yüksək əxlaqıdır. Bunlar olmasa insan cəmiyyətdə tanına bilməz. Elə buna görə də Aşıq Ələsgər həm də gözəllərin gözəl xasiyyətli olmalarını diqqət mərkəzində saxlayır. O, gözəllik nəğməkarı olduğundan gözəlliyin tərənnümündən doymur, çünki gözəllik insanlara ruh, fərəh, xoş əhval bəxş edir, onlarda xeyirxah duyğular oyadır.

QAYNAQLAR

1. Aşıq Ələsgər (2003) (tərtib edən: İ.Ələsgər). Şeirlər, dastan-rəvayətlər, xatirələr. Bakı: “Çinar-çap”
2. Ələsgər İ. (1999). Haqq aşığı Ələsgər. Bakı: Maarif
3. Ələsgər İ. (2003). Ulu ustad. Aşıq Ələsgər: şeirlər, aşıq rəvayətləri, xatirələr. Bakı: Çinar-çap
4. Nəbiyev B. (1976). Tənqid və ədəbi proses. Bakı: Azərənəşr
5. Təhmasib M.H. (1971). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 17 iyul